

ט"ו באב וט' באב

בסוד התיקון שבתהליכות המעגלית

הרב אליעזר חיים שנוולד

א. ט"ו באב מועד ומחול

ט"ו באב הינו יום מועד קדום ומיוחד, שעליו אומרת המשנה שלא היו ימים טובים כמותו:

אמר רבן שמעון בן גמליאל, לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו. וכו'. ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים... (משנה, תענית ד, ח)

המאירי על המשנה מדייק שבימים אלה היתה השמחה גדולה משאר ימים טובים:

ואמר שהיו נוהגים לשמוח שמחה יתירה יתר מכל שאר הימים טובים באלו שני הימים והם ט"ו באב ויום הכפורים.²

(חידושי המאירי, תענית לא א, ד"ה המשנה התשיעית)

דברי המשנה מעוררים מספר שאלות: ראשית, מה המיוחד בט"ו באב שדווקא בו היו יוצאות בנות ירושלים וחולות בכרמים, למציאת זיווג? נוסף על כך, האם יש קשר בין ט"ו באב ליום הכיפורים? מעבר לכך - מדוע יום זה עדיף משאר המועדים? ואולי יש לדייק גם מדוע נקטה המשנה את הכינוי 'חולות' שהוא לשון התנ"ך ומייצג בדרכך כלל ריקוד מעגלי דווקא³, ולא 'מרקדות' האופייני ללשון התנאים ומאפיין

1 בספר "שערי המועדים" לרמ"מ שניאורסון, עמ' 283. דייק שהוא יותר יו"ט מט"ו בתשרי ומט"ו בניסן.

2 לברור משמעות היו"ט בט"ו באב, ע"ע בתוספות תענית שם ד"ה "יום", וכן בא"ר סי' תק"פ שהאריך בבאור התוספות, ובס' אור החמה על גמ' תענית שם, עמ' 341, שאינו כיום טוב לענין איסור מלאכה רק לענין ריבוי השמחה, ולשיטתו רק מצד ריבוי הנישואין באותו יום, ולקמן נבקש לבאר את ענין השמחה מעצם ענינו של היום בעצמו.

3 מלשון "מחול": "ויצאת במחול משחקים" (ירמיהו לא, ג); "אז תשמח בתולה במחול" (ירמיהו לא, יב); "הפכת מספדי למחול לי" (תהילים ל, יב). לשון זו מוזכרת גם במשנה: "מחול

כל דרך ריקוד שהיא?

הגמרא אכן תוהה על מה ולמה נחשב ט"ו באב למועד:

בשלמא יום הכפורים, משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו בו
לוחות האחרונות, אלא חמשה עשר באב מאי היא?
(תלמוד בבלי תענית, ל ב)

ההנחה שיום הכיפורים הוא יום שמחה מיוחד ברורה לגמרא, שכן ביום זה היתה
כפרה על חטא העגל, וניתנו בו לוחות שניים. ביום זה אף יש מקום **לשמחה יתירה**,
שכן בו התכפר החטא החמור ביותר - חטא העגל⁵. **בנתינת הלוחות יש משמעות
עמוקה של 'סגירת מעגל'** לשבירת הלוחות הראשונים. **שמחה זו קשורה לסוד
התיקון שבתהליכות המעגלית**, כפי שעוד יבואר להלן. אולם ביחס לט"ו באב לא
ברור, מה הסיבה לשמחה, או **לשמחה יתירה** כפי שיש ביום הכיפורים!?
בהמשך הגמרא מוסבר שהשמחה בט"ו באב, גם היא קשורה לסיום עונשם של
החוטאים בחטא חמור עד מאוד - חטא המרגלים.

(אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר. דאמר מר:
עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה, שנאמר: 'ויהי כאשר תמו
כל אנשי המלחמה למות וידבר ה' אלי', אלי היה הדבור.

מכאן שט"ו באב הוא יום חג מיוחד שמבטא את סיום התיקון של חטא המרגלים,
וזה הקשר בינו ובין יום הכיפורים שמבטא את סיום התיקון של חטא העגל. הגמרא
מונה חמישה אירועים⁶ חשובים נוספים שאירעו לאורך ההיסטוריה בט"ו באב,
ובהם:

הכרם" (כלאים ד, א), ומבאר ברטנורא שם: "מקום פנוי בין כרם לגדר סביב, כמו מחולות הנשים
כשמרקדות בסביב, לשון אז תשמח בתולה במחול".

4 כבלשון המשנה האוסרת לרקוד ביו"ט "ולא מטפחין, ולא מספקין, ולא מרקדין" (ביצה ה,
ב), וכלשון התנאים בגמרא "תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה" (תלמוד בבלי כתובות, טז ב).

5 חומרתו נובעת, בין היתר, בשל ראשוניותו, משום שהוא בא בסמיכות למתן תורה, שהיווה
מפנה דרמטי בהיסטוריה הרוחנית של העולם. בחטא העגל היתה מעין 'שבירת הכלים', ולאחר
חטא חמור זה ריחפה מעל ראשם של ישראל סכנת כיליון. זאת כנראה הסיבה לכך שחז"ל משווים
אותו לחומרתו של חטא אדם הראשון.

6 בספר "שערי המועדים" לרמ"מ שניאורסון - חב"ד (עמ' 263), מונה אותם כחמישה ובכך
דבריו מקבילים לעולה מדברי המשנה כי חמשת הדברים שארעו ב"ז בתמוז ובט"ו באב נועדו
לריבוי האבל, בעוד חמשת הדברים שבט"ו באב נועדו לריבוי השמחה.

אמר רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה.

אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל.

רב מתנה אמר: יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה.

מסתבר לומר שעיקר השמחה היתה על כך ש'כלו מתי מדבר', שהפסיקו למות בגין חטא המרגלים. כך משמע מדברי הראשונים, המזכירים רק סיבה זו בלא כל השאר, כלשונו של הרמב"ם⁷:

ובחרו יום חמשה עשר באב, לפי שבו נסתלקה המגיפה ממתי מדבר בשנת הארבעים, כי המוות היתה הרבה בכל ט' באב, ובשנה האחרונה נסתלקה והמתינו עד חצי החודש ואז בטחו בנפשם והאמינו בעצמם והרגישו בו רצון הבורא והשבת אפו וסילוק חמתו מהם, ולפיכך עשו אותו משם והלאה יום משתה וששון.

(פירוש המשניות לרמב"ם, תענית ד, ז)

ניתן לומר שסיבה זו מוזכרת כעיקרית משום שהיא הראשונה מבין כולן⁸, וכן מפני שחטא המרגלים הוא החטא החמור יותר מכל חטאי המדבר, בעטיו מתו שש מאות אלף בני אותו הדור, נגזרו על עם ישראל ארבעים שנות נדודים במדבר, והוא נחשב כ'בכיה לדורות'⁹.

ננסה ללמוד על מאפייני היום לאור סיבה זו, מתוך הבנה שבמקום שדבר מסוים הוזכר לראשונה בתורה 'שם שורשו'¹⁰.

7 וכן ראשונים נוספים שהזכירו רק טעם זה כגון: הריטב"א על אתר ובא"ח סימן כג וכלבו סימן סב בשם הראב"ד.

8 אמנם בגמרא מופיע ההיתר של בנות צלפחד כאירוע ראשון שאירע בט"ו באב, אולם יש לדייק ולערך חשבון פשוט שילמדנו שאירוע זה אירע בסביבות אותם ימים שבהם אירע ט' באב וט"ו באב של שנת הארבעים המופיע אח"כ בגמרא. שהרי אהרון מת בר"ח אב בשנת הארבעים ככתוב: 'ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם בשנת הארבעים לצאת בני ישראל מארץ מצרים בחדש החמישי באחד לחדש' (במדבר לג, לח). ימי האבל על אהרון ארכו עד לראש חודש אלול: 'ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל' (במדבר כ, כט). האירוע עם בנות צלפחד אירע גם הוא באותו חודש, לאחר מות אהרון כפי שמדייק רש"י מכך שהם אינן מתדיינות עם משה ואהרון אלא עם משה ואלעזר: 'לפני משה ולפני אלעזר - מגיד שלא עמדו לפנייהם אלא בשנת הארבעים אחר שמת אהרן' (רש"י, במדבר כז ב, ד"ה לפני משה).

9 תלמוד בבלי תענית, כט א.

10 עקרון זה מיוחס לגר"א ולר' צדוק מלובלין, שכל ענין שמופיע מתבאר בתורה במקום שבו

בנוסף, סביר שיש קשר בין מהות היום לבין המנהג של המחולות בכרמים לשם מציאת הזיווג. רש"י מפרש את הסיפא של המשנה 'חולות בכרמים':

וחולות - כמו 'לחול במחולות'. (שופטים כא)

אף הגמרא בסוף דבריה חותמת במחול אחר שעל פניו לא נראה קשור לכאן - המחול שיעשה הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא:

אמר עולא ביראה אמר רבי אלעזר: עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר: "ואמר ביום ההוא הנה א-להינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו".

מה ענינו של מחול צדיקים זה לכאן?

ב. שמחת ט"ו באב על חזרת הדיבור למשה (ע"פ התלמוד הבבלי)

כאמור, התלמוד הבבלי מזכיר שהסיבה לשמחה בט"ו באב קשורה להפסקת מיתתם של מתי המדבר, אולם עיקר השמחה היתה לרגל חזרת הדיבור הא-לוקי למשה בט"ו באב:

(אמר) רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר. דאמר מר: עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה.

(תלמוד בבלי תענית, ל ב)

הדבר נלמד מכך שמופיע בפסוקי התורה ציווי א-לוקי מיד אחרי שמוזכר שהפסיקו למות:

שנאמר: 'ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם', וסמיך ליה: 'וידבר ה' אלי לאמר' - אלי היה הדיבור.

(תלמוד בבלי בבא בתרא, קכא א)¹¹

הוא מופיע לראשונה, ושם שורשו. להלן נרחיב ונראה כיצד כל המאורעות של יום זה באים מאותו שורש.

11 וכן מופיע גם בהמשך הגמרא בתענית.

תוספות מבאר שהפסקת מיתתם באותה שנה היתה בט' באב, אולם היה זה דבר צפוי מראש, ולא היה בו משהו משמח. השמחה היתה על חזרת הדיבור שהתעכב עד תום שבעת ימי האבל. המפרשים, ראשונים ואחרונים, כבר הצביעו על כך שסיבה זו לשמחת ט"ו באב, סתומה היא. כנראה בשל כך פירש רבנו תם¹² את הסוגיה בשונה מהתוספות. לשיטתו, הפסקת מיתתם של מתי מדבר וחזרת הדיבור למשה באו כאחד, בט"ו באב. בין אם נפרש כתוספות ובין אם כרבנו תם, נראה שיש כאן משמעות עמוקה דווקא לט"ו באב, ועל כן נגרם שבו תהיה השמחה המיוחדת של חזרת הדיבור.

קושיה אחרת היא על עצם השמחה בחזרת הדיבור למשה, שכן גם בשלושים ושמונה השנים מאז חטא המרגלים היה סוג של דיבור א-לוקי עם משה, כפי שניתן לראות במספר פרשיות שהקב"ה מדבר עם משה רבנו. רש"י על התורה כתב שבשנים אלה הדיבור לא היה בלשון חיבה, בפנים-אל-פנים ובישוב הדעת¹³. בפירושו על הגמרא ביאר רש"י שהדיבור בתקופה זו לא היה פה אל פה אלא בחזיון לילה¹⁴. מאידך, לשיטת הרשב"ם, במשך שלושים ושמונה שנים אמנם לא היה הדיבור באופן ישיר אלא באמצעות מלאך או אורים ותומים, והוא הצטמצם רק לדברים נצרכים ולא מעבר לכך¹⁵. אף רבנו בחיי מסביר שבתקופה זו הדיבור לא היה מתוך אספקלריה מאירה¹⁶.

צד שווה בכל הפירושים הנ"ל הוא שהשמחה על חזרת הדיבור והחזרת דרגת הנבואה למשה כבתחילה, הוא בעצם הפיוס והחזרת רמת הקשר שבין הקב"ה לעם ישראל לקדמותו.

הבן איש חי הקשה על פירושים אלה, עד שהסיק שלא רש"י והרשב"ם הם אלה שכתבום אלה תלמיד טועה משמם¹⁷, אולם הוא מסכים לפירושו השני של הרשב"ם ומוסיף פירוש משל עצמו:

ואנא עבדא נראה לי, דאפשר דאותה המעלה שהיתה לו דשכינה מדברת

12 מובא בתוספות, בבא בתרא קכא א, ד"ה יום שכלו.

13 רש"י, דברים ב יז, ד"ה וידבר ה'.

14 רש"י, תענית ל ב, ד"ה לא היה.

15 רשב"ם, בבא בתרא קכא ב, ד"ה לא היה. עיין עוד באנציקלופדיה תלמודית כרך טז, חמשה עשר באב (טור קמה).

16 רבנו בחיי, דברים ב טז, יעויין שם במה שכתב על מעלת הנבואה באספקלריה מאירה בלשון וידבר.

17 ספר בניהו בן יהוידע על תענית ל ב.

מתוך גרונו, נפסקה בזמן שהיו ישראל נזופים, מפני שבזה נמצא ישראל שומעין הדברים מן אור השכינה, כשהיה משה רבינו ע"ה מדבר עמהם, ואומר זה הדבר אשר צוה ה', ...ואח"כ כשכלו מתי מדבר חזרה מעלה זו, שהיתה שכינה מדברת מתוך גרונו, ולכן אמר אלי היה הדיבור, רצה לומר דיבור השכינה יוצא מפי. ועוד נראה לי כי נודע דמשה רבינו ע"ה היה רואה באספקלריא המאירה, ושאר נביאים באספקלריא שאינה מאירה, וזו נסתלקה כשהיו נזופים, וכשכלו מתי מדבר חזרה אליו מעלה זו, ולכן אמר אלי היה הדיבור רצה לומר דבור הראוי אלי. או אפשר לפרש דקאי על שאר מעלות הגדולות שהיו לו במדריגת נבואתו, כי היה מתלבש קול בקול ושניהם שלו, וזה לא זכה לה שום נביא. או על שהיה מתנבא מתרין פרקין קדמאין של נצח והוד, וגם לזו המעלה לא זכה שום נביא. ואפשר דקאי כאן על חדא מנייהו שנסתלקה וחזרה אליו, ועל חזרתה אליו קאמר אלי היה הדיבור, כלומר דבור הראוי אלי.

אם נצרף את התירוצים השונים נמצא ש'חזרת הדיבור' לא היתה ממצב של היעדר דיבור מוחלט, אלא חזרה ממדרגה נמוכה של דיבור למדרגה עליונה של הדיבור. על כן חוזרת השאלה למקומה: מדוע היה זה כה משמח עד שנאמר שלא היו ימים טובים מאלה?¹⁸

ניתן להצביע על שני כיוונים לבאר את העניין, הקשורים לתוכן של הדיבור שהתחדש ביום זה: האחד נובע מהמשכיותו של תהליך מתן-תורה, והשני קשור למצוות ירושת הארץ.

המבי"ט מבאר שחזרת הדיבור מהווה חידוש של מתן-תורה ושל הציווי הא-לוקי של מצוות התורה. הציווי הא-לוקי המשיך ברצף מ"ח ניסן בשנת היציאה ממצרים, דרך מתן תורה ועד חטא המרגלים, והפסיק. לאחר 'חזרת הדיבור' מתחדש תהליך הציווי של מצוות התורה, עד השלמתו¹⁹. לשם המשך הציווי ומתן תורה, ש'זאת התורה לא

18 אף בעל ה'שאגת אריה' (גבורת ארי, תענית ל, ב) הקשה על מה השמחה, והרי היה צפוי שלאחר שהתכפר חטאם יחזור הדיבור, והשיב שלא ידעו מלכתחילה מדוע נסתלק הדיבור, ורק כששב הבינו למפרע את סיבת ההסתלקות ושמחו על החזרה, אולם נראה שקושייתו חזקה מתירוצו.

19 ספר בית אלקים למבי"ט, שער היסודות, פרק ל"ב. ע"ע בפני-יהושע (ברכות לב, א) שדברי חז"ל, שמשה מתחנן בתקט"ו תפילות על הכניסה לארץ, מתחיל מט"ו באב, בחזרת הדיבור והציווי לרשת את הארץ, והם מנין התפילות מיום זה ועד יום מותו.

תהיה מוחלפת²⁰ ולא יהיה נביא יכול לשנותה²¹, יש צורך במעלה הנבואית הגבוהה ביותר, שרק משה רבנו זכה לה והיא חוזרת אליו, בט"ו באב: באספקלריה המאירה, ולא בחזון לילה, פה אל פה פנים אל פנים, ולא על-ידי מלאך.

כיוון שני, על משמעות השמחה הגדולה בחזרת הדיבור הא-לוקי, קשור למצוות ירושת הארץ. כך עולה מעיון בפסוקי התורה, בהם מצווה הקב"ה את משה להיכנס לארץ ישראל ולרשת את הארץ מיד לאחר חזרת הדיבור²²:

והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה שנה עד תם כל הדור אנשי המלחמה מקרב המחנה כאשר נשבע ה' להם: וגם יד ה' היתה בם להמם מקרב המחנה עד תמם: ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם: וידבר ד' אלי לאמר: אתה עבר היום את גבול מואב את ער... קומו סעו ועברו את נחל ארנן ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון האמרי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה: היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך: (דברים ב, יד-כה)

חטא המרגלים מייצג התכחשות לציווי הא-לוקי לרשת את הארץ. כתוצאה מהחטא פסק הדיבור. בחזרת הדיבור חוזר הציווי 'החל רש!', המבטא יותר מכל את תיקון חטא המרגלים של מאיסת ארץ חמדה²³. הציווי על ירושת הארץ, 'ארץ אשר ה' א-להיך דרש אותה, תמיד עיני ה' א-להיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה'²⁴ צריך

20 אחד משלשה עשר עיקרים.

21 לפי הרמב"ם, הלכות יסודי התורה ח, ג.

22 הדברים מבוארים בפירוש רבנו בחיי (דברים פרק ב פסוק טז): 'ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וגו' וידבר ה' אלי לאמר. על דרך הפשט, כאשר נודע לישראל בבירור שתמו כל אנשי המלחמה למות מבין עשרים שנה ומעלה, אז נתיחד אלי הדיבור וצוה הקב"ה אותנו שנעבור גבול מואב...'

23 וכן ניתן לראות רמז לכך במדרש שיר השירים רבה, פרשה ב פסקה לא ב: 'ד"א 'ענה דודי ואמר לי': אמר ר' עזריה לא היא עניה ולא היא אמירה אלא ענה על ידי משה, ואמר לי על ידי אהרן, מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי, כי הנה הסתו עבר אלו מ' שנה שעשו ישראל במדבר, הגשם חלף הלך לו אלו ל"ח שנה שהיו ישראל כמנודין במדבר ולא היה הדבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור... עת הזמיר הגיעה זמנה של ערלה שתזמר הגיע זמנן של כנענים שיזמרו הגיע זמנה של ארץ ישראל להחלק לישראל!'

24 דברים יא, יב.

להיות באספקלריה המאירה ולא בחזון לילה, פה אל פה, פנים אל פנים ולא ע"מלאך.

לאור דברים אלה ניתן לומר שהשמחה המיוחדת של ט"ו באב קשורה למשמעות העמוקה של 'סגירת המעגל'. זהו המחולל של שמחת התיקון המיוחדת, בסוד התהליכיות המעגלית. סוג כזה של תיקון קשור באופן הדוק לתאריך ט"ו באב.

ג. שמחת ט"ו באב על ביטול החפר (ע"פ התלמוד הירושלמי)

בעוד שהתלמוד הבבלי אינו מרחיב את הדיבור על האופן בו 'כלו בו מתי מדבר', הסוגיה המקבילה בירושלמי מתמקדת בעיקר בכך, ולא מזכירה כלל את חזרת הדיבור למשה רבנו:

רבי אבון אמר שבו בטל החפר. ואמר רבי לוי בכל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר: צאו לחפר! צאו לחפר! והיו יוצאין וחופרין להן קברות וישינים, ובשחר היו עומדין²⁵, ומוצאין עצמו חסירים חמשה עשר אלף ופרוטרוט. ובשנה האחרונה עשו כן²⁶ ועמדו ומצאו עצמן שלימים. אמרו דילמא דטעינן בחושבנא. וכן בעשרה ובאחד עשר ובשנים עשר ובשלשה עשר ובארבעה עשר ובחמשה עשר. כיון דאשלם זיהרא אמרו דומה שביטל הקב"ה אותה הגזירה קשה מעלינו ועמדו ועשו יום טוב. (תלמוד ירושלמי, תענית פרק ד, הלכה ו)

יש כאן תיאור מופלא כיצד קוימה הגזירה על מיתתם של בני דור חטא המרגלים הלכה למעשה, וכיצד הסתיימה. מדברי הירושלמי מובן שמיתתם של מתי המדבר היתה מתרחשת מידי שנה בט' באב²⁷, ביום השנה לחטא המרגלים שכן: 'בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ'²⁸.

בכל שנות המדבר היו בני ישראל חופרים לעצמם קברים בתשעה באב, ומחכים

25 במדרש שמואל (פרשה לב) הגירסה: 'למחר היה הכרוז יוצא ומכריז יבדלו החיים מן המתים'.

26 מפרשי הירושלמי דייקו כאן בלשון חז"ל שבשנה האחרונה לא היה הכרוז של משה יוצא, והם הלכו על דעתם!

27 תוספות (תענית ל, ב ד"ה 'יום שבו') מציע הבנה אחרת, שהיו מתים בכל יום אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב.

28 משנה, תענית ד, ו.

בתוכם למוותם. חלקם מתו והיתר נותרו בחיים. בשנת הארבעים איש לא מת בקבר, ועל כן סברו שטעו בתאריך והמשיכו להיכנס לקברים בלילות. משהגיע ט"ו באב, תאריך מובהק שבו הירח מלא, ולא מתו, הבינו בדיעבד שלא טעו בתאריך והגזירה חלפה והתבטלה. על כן השמחה היא בט"ו באב, יום שבו נוכחו לדעת שהגזירה התבטלה ולא ביום סיום הגזירה בט' באב.

בדרך זו ניתן פשר לפסוקי התורה על המתכונת של עונש דור המדבר, בחטא המרגלים:

ויאמר ה' סלחתי כדברך: ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ: כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים ובמדבר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי: אם יראו את הארץ אשר נשבעתי לאבותם וכל מנאצי לא יראוה...

אמור אליהם חי אני נאם ה', אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם: במדבר הזה יפלו פגריכם וכל פקדיכם לכל מספרכם מן עשרים שנה ומעלה אשר הלינותם עלי: אם אתם תבואו אל הארץ אשר נשאתי את ידי לשכן אתכם בה כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון: וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה: ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה: ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם עד תם פגריכם במדבר: במספר הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום לשנה יום לשנה תשאו את עונתיכם ארבעים שנה וידעתם את תנואתי: אני ה' דברתי אם לא זאת אעשה לכל העדה הרעה הזאת הנועדים עלי, במדבר הזה יתמו ושם ימתו.

(במדבר יד, כ-כג, כח-לה)

לאור דברי הירושלמי מתבארת כוונת הכתובים מלכתחילה: שגזירת ארבעים השנים תהיה סגירת המעגל השלם, מיום ליום, מט' באב לט' באב. ייתכן שמלכתחילה היה יום זה מיועד לשמחה גדולה על בשורת הכניסה לארץ ישראל. החטא גרם שהבכיה בלילה ההוא תהיה בכיה לדורות. ביום שהתיקון הושלם נהפך היום לששון ולשמחה, מאבל ליום טוב, יותר מכל שאר הימים הטובים. מכאן שגם עפ"י הירושלמי השמחה המיוחדת על סיום הגזירה, בשנת הארבעים, באותו יום בו החלה מבטאת את המשמעות עמוקה של "סגירת מעגל", בסוד התיקון שבתהליכות המעגלית.

ד. בסוד התיקון שבתהליכות המעגלית

יש הבדל בולט בין תהליך טורי לתהליך מעגלי²⁹. בתהליך הטורי בכל שלב יש תיקון הנבנה על גבי השלב שקדם לו, ובסופו של התהליך נוצר דבר חדש שלא היה מעולם. מבחינה זו הכיוונים הווקטוריים ברורים וחד משמעיים: יש וקטור של התקדמות ויש וקטור שפונה אחורה. החזרת מצב לקדמותו פירושו ללכת אחורה ולא להתקדם.

לעומתו, בתהליכות המעגלית, בכל שלב יש התקדמות מנקודת המוצא, אולם בסופו ובמיצויו יש מעין חזרה ליסוד, לנקודת המוצא שהיתה מלכתחילה. מכאן שבתהליכות המעגלית ההתרחקות מנקודת המוצא היא בעצם התקרבות לאותה נקודה! גם אם נראה לכאורה שחזרנו לנקודת המוצא ולא התקדמנו, ולא הועלנו מאומה, זהו מצג שווא שנובע מהסתכלות דו ממדית. אולם אם נתבונן בתהליך באופן תלת ממדי, ניווכח שמדובר על תהליכות מעגלית ספירלית שבכל סיבוב הוא גם עולה כלפי מעלה. מבחינה זו, החזרת מצב לקדמותו פירושו ללכת קדימה. גם אם ממבט דו ממדי נראה שחזרנו לנקודת המוצא, הרי שבמבט תלת ממדי אנו מבינים שכעת התהליך הגיע למדרגה גבוהה יותר של נקודת המוצא. מכאן אנו מבינים שבנקודת המוצא כמוסות בכוח כל המדרגות שעתידות לצאת לפועל מהתהליך המעגלי.

לעיתים תהליך השגת התכלית מושג ע"י סיבוב מעגלי יחיד. ולעיתים אין התכלית מושגת אלא ע"י תהליך מתמשך של אינספור סיבובים באותו מעגל. אדרבא ככל שהתכלית נעלה יותר - כך ידרשו סבבים רבים יותר לשם השגתה. בכל סיבוב יש התקדמות ועליה!

יתר על כן: ניתן להצביע על כך שבמעגל של המהלך הכללי הגדול יש גם מעגלי משנה קטנים יותר, שסובבים על צירם. לרוב יש זיקה ביניהם ובין המעגל הכללי. לעיתים המעגלים מתנהלים זה לצד זה ולעיתים בדרוג, זה לאחר זה. פעמים שכל מעגל עומד בפני עצמו, ולפעמים המעגלים תלויים זה בזה.

על-פי חז"ל, מהלך התיקון הא-לוקי הוא מעגלי, ועל כן הוא שונה מתהליך התיקון האנושי, הטורי, שכן שורשי התיקון נמצאים בתהליך עוד לפני תחולתו של העונש:

29 יודגש כי בדברינו אנו מתכוונים למושג המעגליות והטוריות במובן אחר ממה שעוסקים בהם בספרות הפנימיות, כ"עיגולים" לעומת ה"ישר", כפי שמובאים באוה"ק ח"ג כד פס' י"ח, והוא מ"עץ חיים" לאריז"ל, שער ב'; ומ"קל"ח פתחי חכמה" לרמח"ל, פתחים ח, י"ג וכן מה שמבאר הנזיר בקול הנבואה עמ' ריג ס"ק רז, וכן בשמונה קבצים קובץ א' קמז.

רבא בשם ר' שמעון: בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים הרטייה ואח"כ הוא מכה, הה"ד: "הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאתים וגו'" וכתוב: "כרפאי לישראל", אמר הקב"ה באתי לרפאות עונותיהן של ישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון³⁰. (שיר השירים רבה, פרשה ד, יג)

בעומק הדברים, מבארים חז"ל שבתהליך התיקון המעגלי ההתרחקות היא הגורמת להתקרבות שבאה בעטיה. בעונש עצמו יש כבר את מרכיבי התיקון. על כן העונש והתיקון חד הם. כך מבואר במדרש:

את מוצא בשר ודם מכה באיזמל ומרפא ברטייה, והקב"ה אינו כן אלא במכה שמכה בו מרפא. וכן את מוצא כשבאו למרה ולא יכלו לשתות מים ממרה והיה משה סבור שהקב"ה אומר לו שישליך שם דבש או דבילה והמים מתמתקין ראה מה כתיב שם: "ויצעק משה אל ה' ויורהו ה' עץ", אמר ליה הקב"ה: משה אין דרכי כמדת בשר ודם, עכשיו אתה צריך ללמוד! שנא' "ויורהו ה' עץ". ויראהו לא נאמר כאן אלא ויורהו - הורהו בדרכיו, ומה העץ וכו' מכל מקום מר היה וכו' א"ל הקב"ה למשה לא כך הוא אומנתי אלא במה שאני מכה בו אני מרפא הלכך הואיל ואלו המים מרים אני מרפאן בדבר מר³¹: (מדרש תנחומא (ורשא), בשלח סימן כד)

יוצא מכך שמעגל התיקון מתחיל מנקודה קדומה יותר, שכן כבר בתהליך הקלקול של החטא ישנם ניצנים לאפשרות התשובה³², של סגירת מעגל. כפי שמבאר הרב קוק:

התשובה היא תמיד שרויה בלב, אפילו בעת החטא עצמו, התשובה גנוזה היא בנשמה, והיא שולחת את קויה, שהם מתגלים אח"כ בעת שבא הנוחם הקורא לתשובה. בעומק ההויה של החיים המציאותיים מונחת התשובה, מפני שהיא קדמה לעולם, וטרם שבא החטא כבר מוכנת

30 ויעויין בסוף המדרש שמידה זו נוהגת רק כלפי עם ישראל: "אבל אומות העולם מכה אותן ואחר כך מרפאן וכו'".

31 וע"ע במדרש בפסיקתא רבתי פרשה לג, "דבר אחר אנכי הוא מנחמכם". ושם האריך בדוגמאות בשמו של רבי תנחומא.

32 יודגש שאין זאת אומרת שמותר להכשל מלכתחילה כדי לקדם את התהליך! האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

התשובה ממנו. על כן אין דבר בטוח בעולם כמו התשובה, וסוף הכל לשוב לתקון. וקל וחומר שישראל מובטחים ועומדים לעשות תשובה, להתקרב אל הרצון המקורי שלהם, להגשים בחיים את טבע נשמתם, למרות כל קירות הברזל העוצרים החוצצים בעד התגלותו של טבע איתן זה. (אורות התשובה ו, ב)

העובדה שהתשובה קדמה לעולם מלמדת שהעולם והאדם חוזרים לנקודת היסוד ממנה הם יוצאים. זו הסיבה שהתהליך קרוי תשובה, מפני שהשב חוזר לנקודת המוצא, בצורה מתוקנת ומרוממת:

התשובה קדמה לעולם, ולפיכך היא יסוד העולם. ...על כן התשובה מתקנת את הקלקול ומחזירה את העולם ואת החיים למקורו דווקא בגילוי יסוד עצמיותם העליון, עולם החירות, וכו'. (אורות התשובה ה, ו*)

על כן קבעו חכמים בחכמתם העצומה שבתהליך התשובה יש התקדמות שלעיתים אין אפשרות להגיע למדרגתה בדרך אחרת:

דאמר רבי אבהו, במקום שבעלי תשובה עומדין, אין צדיקים גמורים עומדין, שנאמר: 'שלוש שלום לרחוק ולקרוב', לרחוק ברישא והדר לקרוב'. (תלמוד בבלי, ברכות לד, ב)

המעגליות הזו רמוזה גם במושג 'שבוע' - יחידת זמן שחוזרת על עצמה מדי שבעה ימים ומסתיימת ב'שבת' שהיא מהות השיבה והתיקון³³, "זכר למעשה בראשית", בסוד "סוף מעשה במחשבה תחילה" כמבואר בחסידות:

יש עוד בחינה אחרת, היינו ששבת היא מלשון שביתה והשבה למקור כידוע מענין עליות העולמות שבשבת שבים למקורם, והיא עליה ממטה למעלה³⁴. (שם משמואל, תצוה תרפ"א)

33 בספר הכוזרי (מאמר שלישי) מתוארים מספר מעגלים מחזוריים של תיקון: המעגל היומי שנתקן בשלש תפילות, המעגל השבועי שנתקן בשבת, המעגל החודשי שנתקן בר"ח, מעגל המועדים שנתקן ברגלים והמעגל השנתי שנתקן ביוה"כ.

34 זאת אולי גם הסיבה לכך שמזמור התשובה שאמר אדם הראשון הוא מזמור שיר ליום השבת: "רבי חמא וכו' אמר: (קין א.ש.) יצא שמח, היך מה דאת אמר 'הנה הוא יוצא לקראתך וגו'' פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדיןך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדה"ר מטפח

זהו יסוד האופטימיות האמונית, שאינה רק תקווה נאיבית, אלא ראייה את הברכה שעשויה לצמוח מתוך הפורענות, ואת הטוב שעתידי להתגלות מתוך היפוך הרע. גם בתהליך של תיקון חטא המרגלים יש סגירת מעגל, שמבחינות מסוימות מביאות את עם ישראל לנקודת המוצא ומבחינות מסוימות גם יוצרת עליה במדרגה, ומכך נובעת השמחה.

ה. עיתוי ט"ו באב הוא תזמון א-לוקי ליום זכאי

מפרשי הבבלי הראשונים אמנם קישרו בין הסוגיה בבבלי למקבילתה בירושלמי³⁵ ולמדרש איכה (לקמן), אולם כאמור, ההבדל ביניהם בולט לעין³⁶. וכך הקשה גם ה'שאגת אריה' על רש"י ורשב"ם בפירוש הבבלי:

ועוד קשה לי להא דפירש רש"י ורשב"ם דאמר כו' וכן הוא יום טוב על שנתחד הדיבור למשה, וזה תימה דארכביה אתרי ריכשי, בתחילה תלה היום טוב על שפסקו מלמות, ואח"כ תלה על הדיבור שנתייחד, והא תרי טעמי נינהו? ומאי "דאמר מר" בדלי"ת דקאמר דמשמע דבא ליישב הטעם הזה, ואינו אלא טעם אחר בפני עצמו. (גבורת ארי, תענית ל ב)³⁷

כלומר, הפתיח 'דאמר מר' היה עשוי להצביע על כך שמדובר בטעם אחד, אולם כאן אי אפשר לפרש כך וחייבים לפרשו כטעם בפני עצמו המבואר בירושלמי ובמדרש.

בנוסף, ראוי לבחון: מדוע הבבלי התמקד בשמחה על 'חזרת הדיבור למשה' ולא פירט את המאורעות על 'ביטול החפר' כבירושלמי? ומדוע הירושלמי התמקד בשמחה על 'ביטול החפר', ולא הזכיר את 'חזרת הדיבור למשה'?

כמו כן יש לשאול על הירושלמי: בעוד על פי הבבלי מובן מדוע השמחה דווקא בט"ו באב, משום שהשמחה היא על חזרת הדיבור למשה שהיה בו ביום, אולם על

על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת וגו'". (מדרש רבה בראשית פר' כב פס' יג)

35 ראה רש"י תוספות והמאירי על תענית שם ורשב"ם ותוספות על בבא בתרא שם.

36 ראה במהרש"א ח"ה בבא בתרא קכא א: 'ור"ל דלפי המדרש איכה משמע דלא היתה השמחה מפני הדיבור שחזר אלא מפני ביטול הגזירה שראו באתמלי סיהרא וכ"כ בעל היפה מראה והגהת מהרש"ל בזה אינן מבוררין ודו"ק'.

37 וכן הביא קושייתו הבן איש חי ('בניהו בן יהוידע', תענית ל ב).

פי הירושלמי יש מקום לבאר מדוע, לדורות, שמחים ביום בו נודע להם על ביטול הגזירה בט"ו באב, ולא ביום בו התבטלה הגזירה, בט' באב?! שאלה זו הולכת ומתחזקת לאור דברי המדרש, שמפשטות לשונו משמע שלדורות השמחה היתה בט' באב, עד חורבן הבית:

רבי זעירא פתח 'ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים'... א"ר יסיף ר' אבין ור' יוחנן אמרי יום שביטל החפר מן מתי מדבר. א"ר לוי כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה ואומר צאו לחפור והיו יוצאין וחופרין קברות וישנין בהן, לשחרית היה מוציא כרוז ואומר: "קומו והפרישו המתים מן החיים" והיו עומדים ומוצאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט חסרו שש מאות אלף. בשנת הארבעים האחרון עשו כן, ומצאו עצמן שלמים, אמרו: דומה שטעינו בחשבון, וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלושה עשר וארבע עשר, כיון דאיתמלא סיהרא אמרו דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשאוהו יום טוב. וגרמו עונותיהם ונעשה אבל בעולם הזה בחורבן הבית פעמיים הה"ד: 'ויהי לאבל כנורי ועוגבי לקול בוכים' 'ויבכו העם בלילה ההוא', וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם 'איכה ישבה בדד'.

(איכה רבה, פתיחתות, פסקה לג)

מפרשי המדרש אכן דייקו מכך שהשמחה היתה בט' באב³⁸, ואילו יש מהם שבארו שהיה להם יום שמחה בט' וגם בט"ו באב³⁹, אולם קשה לומר זאת שהרי המשנה וכן המדרש כותבים במפורש שהשמחה היתה בט"ו. ה'שפת אמת'⁴⁰ הקשה על הירושלמי קושיה גדולה יותר: מדוע יש לשמוח על סיום הגזירה, והרי הדבר היה ידוע מראש, שבתום מות בני הדור תסתיים הגזירה?! ה'שאגת אריה' הקשה קושיה נוספת גם על הירושלמי, דרך פירושם של רש"י ורשב"ם:

ועוד קשה לי על פירוש רש"י ורשב"ם שפירשו 'יום שכלו' דעד ט"ו בחודש סברו שמא טעו בחשבון החודש, עד שראו בליל חמשה עשר שנתמלא הלבנה וידעו שהחשבון מכוון, וזה תמיה גדולה שמשם רבינו וכל ישראל נסתפקו שמא טעו בחשבון החודש, ועוד טעות גדול כזה

38 עץ יוסף, שם.

39 מתנות כהונה, שם.

40 שפת אמת, תענית ל ב, ד"ה 'בגמ' יום שכלו'.

יתכן שקושיות אלה גרמו לבבלי לתלות את השמחה דווקא בחזרת הדיבור למשה ולא בסיום מות מתי המדבר. אולם עדיין אין בכך כדי לתרץ את הירושלמי. כלל נקוט הוא בידנו, שבכל מקום שהפשט נותר בקושיה בלתי פתירה, אות הוא שיש דבר נסתר המצוי ביסוד הדבר, ועלינו לדרוש ולחקור היטב כדי להבין ולהשכיל⁴¹. הבן איש חי מצטט את קושיית ה'שאגת אריה', ובעקבותיה נאלץ להסיק מסקנה מרחיקת לכת, שיש טעם א-לוקי כמוס שהביא לדחיית הבשורה לט"ו באב דווקא, שכן יש ביום זה פוטנציאל מיוחד ומקודש:

ודאי דמשה רבינו ע"ה וכל גדולי ישראל לא טעו ולא נסתפקו בשום ספק, והיו יודעים האמת, אך השי"ת רצה לבלבל דעת העם שיסתפקו בטעות גדול כזה, ולא יתברר אצלם הדבר אלא עד יום ט"ו בחודש, כדי שיזכה יום זה לקביעות יו"ט ושמחה, כי ודאי יום זה היה יום זכאי מטעם הידוע לפניו יתברך, ולכך זכה להיות בו כמה דברים טובים שמנו חכמים פה, והוא הדבר אשר דבר תנא דברייתא: מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב⁴², וזה דחובה ליום חייב פירש בברייתא, אבל זכות ליום זכאי לא פירש מאי היא, אך הענין הוא זה, שיום ט"ו באב הוא יום זכאי שזכה להיות בו כמה דברים טובים, ולכן אל תתמה איך טעו העם בטעות כזה משך ששה ימים, כי אף על פי שמשה רבינו ע"ה וכל גדולי ישראל מגידים להם האמת, לא היתה דעתם נוחה ועודם מסתפקים בלבבם, וצר להם ולא נחה דעתם אלא עד יום ט"ו באב ועשאוהו יו"ט, כי כל זה היה מאת ה', שאין חכמה ואין עיצה ואין תבונה לנגד ה', משיב חכמים אחר ודעתם יסכל, דכך גזר השי"ת שתתבלבל דעתם ולא יצא הספק מלבם אלא עד יום ט"ו, כדי שיקבעוהו ליו"ט, ואפשר כי משה רבינו ע"ה מאחר שידע כי מאת ה' יצא הדבר לבלבל דעתם, הניחם נבוכים בספק זה שנפל

41 דוגמה מפורסמת על מקומות שבהם נשאר אמורא בקושיה בגמרא - בסוף ספר יונת אלם לרמ"ע מפאנו (סוף פרק ק'): "עוד מצאנו בגמ' פעמים רבות דרב כהנא ורב אשי מקשו ליה ושתיק רב והשתא מבעי לן לאודועי דבכלהו דוכתי טעמא רבא ומסתברא ה"ל לרב בסתרי תורה למימרא דלא כוותיהו ואע"ג דשתק להו בקהל עם משום כבשים ללבושך אפשר דהדר פריק להו בלחישא ואיכא מנייהו דהלכתא כוותיה" ועי"ש בדוגמאות שהביא, וראה בדברי הרב קוק באגרת ק"ג.

42 תלמוד בבלי, ערכין יא, ב: "תא שמע רבי יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב", וברש"י שם: "זכות ליום זכאי - בניסן נגאלו בניסן עתידין להיגאל".

בדעתם, ולא מנע את הכרוז שהיה המנהג להכריז בכל ערב ט' באב.
(בנייהו בן יהוידע, תענית ל ב)

דברים אלה מובילים אותנו לרבדים הסמויים והנסתרים של המועד ט"ו באב, אולם לא מבואר מהו העניין הזכאי של יום ט"ו באב. בנוסף, לא הוסבר מדוע היה ענין שדווקא מילוי הלבנה, "דאשלם זיהרא" או "דאיתמלא סיהרא" בט"ו באב, הוא אשר היווה גורם מזמן לחשיפתו של יום זה כיום זכאי, והוא היום שנבחר לסגירת המעגל המופלאה של סיום גזירת דור המדבר.

ו. בט"ו בחודש איתמלא סיהרא וסיהרא באשלמותא

נראה לומר שדברי חז"ל בירושלמי ובמדרש על כך שבט"ו באב הירח מלא, במטבע לשון: "אשלם זיהרא" או "דאיתמלא סיהרא", רומזים למטבע הלשון: "סיהרא באשלמותא" שמוזכר בזוהר מספר רב של פעמים. מטבע לשון זה מבטא השלמה של תהליך רוחני המגיע לשיא, בדומה ללבנה שהולכת ומתמלאת עד שמגיעה לגודלה המלא:

אשתלימותא דסיהרא מאן איהו, רזא דכלא, דאקרי דמות, ברזא דשמשא עלאה ה' (שם הוי-ה), דהא בשמא דא לא קאים בר בזמנא דקיימא באשלמותא. דהא כמה שמהן אינון דאחסינא ואתקרי בהו כך, כפום שעתא דקיימא ביה, הכי אקרי בההוא שמא ממש, וכד קיימא ברזא דאשלמותא, ואשתלימת מכל סטרין, כדין אקרי יהו"ה, אשלמותא דילה כאשלמותא דלעילא, דירתא ברתא לאמה. והיינו <נהירו> בחמיסר יומין, דכתיב בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה, וכתוב אך בעשור (יום) לחדש השביעי, וכלא רזא חדא. כד קיימא עלמא דאתי ברזא דכל עשר אמירן על האי חדש, אקרי בעשור, וכד אתרשימת סיהרא באשלמותא חדא בינייהו, אקרי בחמשה עשר, דהא ה' אתחברת ואתחקקת בינייהו, ורזא דא י"ה. וכד קיימא בשמא דא כדין אתחבר בה', ואיהי אתוספא איהי ברזא דאת ה' כמלקדמין, חדא לאתחקקא ולא אתחברא ברזא דלעילא, וחדא למיהב מזונא לתתא, וכדין קיימא סיהרא באשלמותא לכל סטרין עילא ותתא, ברזא דשמא דא, למהוי כלא רזא חדא ושלימו

המצב של "סיהרא באשלמותא" הוא מצב של שלימות בכל המובנים. מושג זה מופיע במיוחד בהקשר של בניית בית המקדש. כך מבאר הזוהר⁴⁴ את המצב הרוחני השלם שהיה בימיו של שלמה⁴⁵, ובזכותו הוכשרה הקרקע לבניית בית המקדש:

תאנא כתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך, כמה דכתיב 'שש מעלות לכסא', רבי אבא אמר, דקיימא סיהרא באשלמותא. דתנינן ביומוי דשלמה קיימא סיהרא באשלמותא⁴⁶, אימתי באשלמותא, דקיימא בחמשה עשר, כמה דתנינן, אברהם, יצחק, יעקב, יהודה, פרץ, חצרון, רם, עמינדב, נחשון, שלמון, בועז, עובד, ישי, דוד, שלמה, כד אתא שלמה קיימא סיהרא באשלמותא, הדא הוא דכתיב וישב שלמה על כסא ה' למלך, וכתוב שש מעלות לכסא, כלא כגוונא דלעילא.

(זוהר, חלק ב פה, א)

התהליך הגיע להשלמתו בדור הט"ו, בדומה למילוי הלבנה ביום ט"ו לחודש. מהלך הלבנה הינו תהליך מעגלי, הדרגתי, שמתחדש מידי חודש. עד ט"ו בחודש יש התפתחות הדרגתית עד מילוי הלבנה, ולאחר מכן היא הולכת ומתמעטת עד שהיא נעלמת לגמרי וחוזר חלילה. על כן המצב של "סיהרא באשלמותא" המוזכר בזוהר, שייך לשלימות המקבילה לתהליך מילוי הלבנה, אולם גם כאשר יש

43 ראה בסולם שם, ועיין עוד בהקשר ליחס שבין יהושע למשה פני חמה מול פני לבנה.

44 עיין בדומה לכך בשמות רבה טו כו: "כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה".

45 וכן הזכיר הרב קוק כיסוד לביאור ענין השלמות של מלכות שלמה: בשמונה קבצים קו"א תרסט. ובאורות: "למהלך האידאות בישראל" פ"ג עמ' קה. ובמאורות הראיה - שבועות בפי': "להחזקת תורה בארץ ישראל". ובעין איה שבת ח"ב פרק ה' אות כח. וכן הזכיר בנו מו"ר הרצי"ה זצ"ל הובאו דבריו בס' מתוך התורה הגואלת, שעורים בספר אורות על למהלך האידאות בישראל פ' ג'. ובשיחות הרב צבי יהודה על התורה "חיי שרה" סדרה ג - תשל"ו על ההפטר.

46 עיין עוד בזוהר חלק א עג ב; חלק א רכג; חלק ב רנז ב; חלק ג מו א: 'אלא הכי אתמר, ביומוי דשלמה מלכא קיימא סיהרא באשלמותא, ואתחכם שלמה על כל בני עלמא, וכדין חמא כלא וידע כלא'; חלק ג סא א; חלק ג צח ב; חלק ג רפז א; חלק ג רצז א; זוהר חדש (מרגליות) פג א; פירוש הרמ"ז על זוהר שמות - עמוד 62: "ועוד צריך לדעת שלא היה זווג שלם עד בנין בית המקדש שאז קיימא סיהרא באשלמותא, ואז היה הזווג ביסוד האמיתי שבתוכו יסוד אבא כנודע וכו'". ובפירוש הגר"א לספרא דצניעותא - פרק ד: "והוא חכמת שלמה חכמה זעירא ותרב חכמת שלמה סיהרא באשלמותא והוא חכמה ההיא כידוע וז"ש והמלך שלמה ברוך אמרו בזוהר בדרגא דיסוד שנקרא ברוך וברכות לראש צדיק...!".

התדרדרות הדבר מקביל לתהליך התמעטות הלבנה ופגימתה. כך מובא בהמשך שהיה בתהליך שהחל מחטאו של שלמה והגיע לסיומו לאחר ט"ו דורות בדורו של צדקיהו, בחורבן בית המקדש.

הענין של יום ט"ו בחודש, שבו הלבנה במילואה, קשור למספר מועדים שחלים בט"ו בחודש, כפי שמבאר רבי צדוק הכהן מלובלין את שיטת בית הלל לגבי ט"ו בשבט:

בחודש זה (שבט א.ש.) זמן התיקון לאכילה שיהיה בקדושה ועל כן בחודש זה ראש השנה לאילן לבית שמאי שכן בראש חודש מתחיל התיקון שעל כן נקרא ראש חודש שבו עיקר העסק מהחודש דבתי רישא גופא אזיל ולבית הלל בט"ו בו שאז סיהרא באשלמותא והוא שלימות קדושת החודש (פרי צדיק לט"ו בשבט אות ה)

כלומר, בט"ו בחודש הלבנה במילואה ואז גם מאיר בשלמותו הענין המיוחד של אותו חודש. לפיכך, שאל האדמו"ר האחרון של חב"ד, הרמ"מ שניאורסון: אם בכל ט"ו בחודשי השנה 'סיהרא באשלמותא', מה נשתנה אב מכל החודשים שבו ט"ו באב הוא יום טוב במיוחד?⁴⁷

ז. ענינו של ט"ו באב כשסיהרא באשלמותא

בתורתו של האר"י ז"ל מצינו שיש ענין נסתר מופלא ונעלה בט"ו באב שקשור למילוי הלבנה:

כבר כתבנו סדר המועדות, בחג הפסח עד ט"ו בשבט, נצח. פורים, יסוד. חנוכה, הוד. ולפי שפרשנו במקום אחר, חנוכה בנצח, ופורים בהוד, יצדק מאוד ט"ו באב ביסוד, ויגיד עליו ריעו בט"ו בשבט, שהוא מילוי הלבנה, מלא כל הארץ, ודאי שמבין שניהם תתחנט עלים של פירות אילן כדלקמן. והנה ט"ו באב, בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים. כמבואר סוף תענית, וסוד הזיוגים יונקת מבינה, סוד יוה"כ, כמ"ש הנושא אשה לשם שמים עונותיו נמחלין לו... ועוד פי' בעיגול, כמו "כרם ביבנה", שכולם רואין זאת, לתוספת צניעות. ונסמכו מלתא של אותו יום...

47 ספר 'שערי המועדים' לרמ"מ שניאורסון, עמ' 283, והשיב שם שבט"ו בתשרי הוא סיהרא דאשלמותא של חודש התשובה, ובט"ו בניסן של חודש הגאולה, ובט"ו באב של חודש הגאולה העתידית, מהחורבן של ט' באב.

כמ"ש בתענית, אלו הם ז' מעלות טובות של אותו יום, המכונה ליסוד, שהוא ז' בכ"מ⁴⁸.

(פרי עץ חיים, שער חג השבועות, פרק א,

דרוש לרב חיים ויטאל על סוד ט"ו באב וט"ו בשבט)⁴⁹

מידתו המיוחדת של ט"ו באב נעוצה בספירת היסוד, וזה הקשר לזיווגים וליניקה מספירת הבינה.

אף רבי צדוק הכהן מלובלין באר ששורש ענינו של ט"ו באב קשור למילוי הלבנה:

והימים טובים מתחיל בהם בט"ו דאז סיהרא באשלמותא. וכן בחודש אב הזמן בט"ו שבו פסקו לכרות עצים למערכה, והיינו דעד ט"ו תוקפה של חמה שהחמה משפיע לסיהרא בחינת כנסת ישראל. ואז בט"ו פסקה תוקפה. (פרי צדיק, חמשה עשר באב, ו)

בנוסף, מבאר ר' צדוק את הקשר בין מילוי הלבנה לבין המחולות בכרמי ירושלים ושילה, והמחולות לצדיקים לעתיד לבוא:

והחודש הזה (אב) מסוגל להתגלות בו האור הגנוז מששת ימי בראשית, והיינו על ידי הדעת שהוא בחינת תורה שבעל פה שמוציא חכמת התורה מבינת הלב כמו שנאמר: 'כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם'. וביחוד בט"ו לחודש אב דאז קיימא סיהרא באשלמותא, ולכן היה גם היום הזה מיוחד לחול במחולות שהוא התגלות האור מקיף ודייקא במקום המקדש כירושלים ושילה שעמד שם המשכן. וגם לעתיד לבוא יהיה הזמן הזה דייקא מוכן לבנין בית המקדש כדאיתא בפסיקתא. שלא יהיה יום טוב גדול ממנו, והיינו מפני שאז יהיה תכלית הבירור בהתגלות האור הגנוז ואז עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות המחול לצדיקים כמו שנאמר ואמר ביום ההוא וגו'. ובחודש הזה דייקא שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולינו מפני שלא היינו כדאי לזה על ידי מעשינו⁵⁰.

(פרי צדיק, חמשה עשר באב, ד)

48 וע"ע 'חי' בספר קהלת יעקב (בערכים) שיסוד מקבל מבינה.

49 וכן במאמר מאה קשיטה לרמ"ע מפאנו, סימן פא.

50 עוד בענין מעלת ט"ו באב והקשר שלו לסיהרא באשלמותא, בספר בני יששכר (לר' צבי אלימלך מדינוב), מאמרי חדשי תמוז אב - ב, ח; ובספר 'אגרא דפרקא' יא.

אנו למדים מדבריו כי ט"ו באב הוא שיא החודש, ובו מתגלה ענין החודש במלואו בגילוי האור הגנוז שלפני הבריאה, והוא עתיד להיות מועד בניין המקדש.

ח. ענינו של ט"ו באב: ארץ ישראל ומקדש

הרב יצחק שיק ('קרבן אורה' על הש"ס) באר את הסוגיה בתענית, והרחיב את הדיבור במהלך מופלא על המהות של ט"ו באב והקשר שלו לארץ ישראל ולבניין המקדש, ואת הקשר המשלים שיש בין ט"ו באב ליום הכיפורים. (מפאת חשיבות דבריו השתדלנו להביאם במלואם)⁵¹:

גמרא: אמר רשב"ג לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים כו'. ... אבל כוונתם ז"ל נהורות לנו כי אלו שני הימים טובים הם נגד שני הימים אשר אירעו לנו בהם מאורעות לא טובות: הם י"ז בתמוז ותשעה באב. ומה שנחסר מאתנו באלו שני הימים מצאנו בשני הימים טובים ט"ו באב ויום הכיפורים וכל הדברים אשר אמרו על ט"ו באב יורו ע"ז כאשר יתבאר אי"ה.

הענין של ט"ו באב ויוה"כ מכוונים לנתינת שתי המתנות, שני היסודות המרכזיים: התורה וא"י.

והוא כי ידוע אשר תכלית הכל ועיקר חפצו יתברך לחונן אותנו בשני מתנות הטובות האלו האחד הוא נתינת תורתו הקדושה לנו כי היא חמדה גנוזה ומצאנו חן בעיני המקום ב"ה לתתם לנו להאיר כל העולמות ע"י מעשה ידינו ועל ידי זה יתבער ויתבטל כל רוחות הטומאה מעולם הזה ונוכל לזכות אל המתנה השנייה היא השראת שכינתו הקדושה בתוך ארצינו וכל ישראל כשתילי זיתים סביב לשולחנו יתברך.

כדי לזכות בתורה היה נצרך מהלך הכנה תלת שלבי:

וההכנות לקבלת שתי המתנות האלו הוא היציאה ממצרים והביאה לארץ הקדושה. יציאתינו ממצרים היא ההכנה לקבלת התורה הקדושה כמו שנאמר: 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים על ההר

51 קרבן אורה תענית, ל ב - לא א. הרב יצחק שיק נולד בתקמ"ח נפטר בתרי"ב היה רב בקרליון, היה אחיו וממלא מקומו של ה"משכנות יעקב".

הזה'. כי כל עוד שהיינו משועבדים תחת יד מצרים לא הי' ביכולתינו לקבל עלינו עול מלכות שמים ולזה נאמר: 'והוצאתי והצלתי וגאלתי' אח"כ: 'ולקחתי אתכם לי לעם'. וכל זמן שלא נשבר כח מצרים לא הי' באפשרי לקבל התורה, וכמבואר בזוהר הקדוש (שמות וארא) על הפסוק: 'ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה'. כי קליפת מצרים הי' מסך מבדיל על נפשותינו ולא הי' בכח להשיג את אור התורה עד אחר ביעור הקליפה הזאת! ע"כ תיכף אחר שחיטת הפסח והשפלת מזל טלה אלוה של מצרים נתן לנו ה' מעט מצוות אכילת פסח ומצה וגם נכנסו לברית כמש"נ: 'בדמייך חי'!. ואחר מספר שבעה שבועות הז' נקיים קבלנו התורה בשלימות.

והנה בפסח מצרים נעשה בו שלש דברים: לקיחה בעשור וקשרו אותו בכרעי המטה, ושחיטתו בי"ד, ואכילתו בליל ט"ו. כי תחילה כבשו את קליפת מצרים תחת רשותם, אח"כ שחטו אותו ועשו בו שפטים, אח"כ אכלוהו לעצמותיו השליכו חוצה לעיל כל. וע"ז נאמר ג' לשונות של גאולה. קודם לקיחתו אותנו לעם כי בדבר אשר זדו וכו'...

גם כדי לזכות בארץ ישראל היה נצרך מהלך הכנה תלת שלבי:

אח"כ נאמר: 'והבאתי אתכם אל הארץ כו' ונתתי אותה לכם מורשה' היא הבטחת מתנה השניה לשכון בתוכינו לעולם. ומפני שארץ הקדושה היתה ג"כ כבושה תחת יד מלכי כנען והמה היו ג"כ למסך מבדיל לירידת שכינתו יתברך לארץ ע"כ הבטיח לנו להביאנו אל הארץ ולהעביר ממנה השבעה עממין ולא יעבור בה רגל זר וטמא.

אח"כ 'ונתתי אותה לכם מורשה' כו' היא קדושת ירושלים שנקראת נחלה והיא קדושה שקידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבוא ומעולם לא זזה שכינה מכותל מערבי. ולזה אמרו ז"ל במדרש לקיחתו בעשור עמדה להם בירדן כי בעשור לחודש הלכו בירדן וכמו שהתחלת השפלת מצרים היה בעשור כן התחלת השפלת השבעה עממין היה בעשור.

ועוד תראה בזה כי ביעור משפחות כנען הי' דוגמת מצרים. ויתבאר בזה

מה שנאמר בתחלת שופטים מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו ויאמר ה' יהודה יעלה והוא ע"פ דבריהם ז"ל (פסיקתא רבתי פרשה ט"ו) על הפסוק: "החודש הזה לכם". כי ישראל נמשלו לחדושה של לבנה וכמו שהלבנה מילואה בט"ו כן שלמה המלך ע"ה היה הדור הט"ו לאברהם אבינו ע"ה והוית "סיהרא באשלמותא" כנודע.

והנה נחשון בן עמינדב שהיה בדורו של משה רבינו ע"ה היה דור תשיעי לאברהם ובדורו של יהושע היה דור עשירי שנכנסו לארץ ויום עשירי הוא המתקן ללקיחת הסט"א במאסר. על כן אמר ה' יהודה יעלה כי הי' אז בבחינת יום העשור ע"כ התחילו הם להלחם תחילה.

ולדוד אמר ה' אתה לא תבנה הבית כי דמים רבים שפכת יכוין ג"כ על הכוונה הזאת כי דוד הי' בבחינת יום י"ד שהוא זמן שחיטה למצרים כן הי' הוא המוכן לביעור משפחות הרעות שבארץ הקדושה.

בנית בית המקדש היא השלב השלישי והשלם של הנחלת מתנת א". היא היתה בחינת הט"ו השלם ה"סיהרא באשלמותא":

ע"כ לא הגיע עדיין זמן הבנין עד שלמה בנו שהוא בבחינת ט"ו זמן האכילה. וכן בימי שלמה היתה המנוחה כי נשבת מאנוש זכר כל המשפחות ולא הרימו ראש ע"כ הגיע עת דודים לבנין בית המקדש מכון לשבתו יתברך עולמים עד שהי' שלום בין חירם מלך צור ובין שלמה והוא הי' לו בעזר לבנות הבית והוא מגודל המנוחה והשקט ואין שטן ופגע רע. ואפילו צור רצתה בבנין ירושלים. וע"ז נתן שלמה המלך שבח לשמו יתברך ואומר: 'ברוך אשר נתן מנוחה לעמו כו' ככל אשר דבר לא נפל דבר אחד כו'. כי נתקיימו כל ההבטחות שהבטיח הקב"ה לישראל בצאתם ממצרים והארץ ניתנה לנו למורשה לעולם כמש"נ: 'ושמתי מקום לעמי ישראל כו' ולא יוסיפו בני עולה לענותו'. ובדברי הימים נאמר: 'לבלותו'. ודרשו ז"ל (ברכות ז' ע"ב): 'בתחילה 'לענותו' ולבסוף 'לבלותו' - כי על זאת נטיעתינו במקום הנאמר קיים לעולם שלא יוסיפו בני עולה לבלותינו חלילה. וכמו שדרשו ז"ל (סנהדרין ק"ו ע"א) על הפסוק: 'והנה ה' כו' כאשר ינוד הקנה במים". שאפילו כל הרוחות שבעולם אינן מזיזות אותו

ואחר שבחו של מקום התפלל: "יהי ה' כו' עמנו כאשר הי' עם אבותינו כו" יכוין הנה שמר ה' הבטחתו לישראל לשים מקום לעמו ישראל ולהשכין שכינתו בירושלים עיר הקודש. אבל עדיין לא הגיעו אל השלימות הגמור מצדינו להיות כל איש ואיש בפרט בחינת משכן כמש"נ היכל ה' המה' מפני אשר עדיין לא נתבער היצה"ר בפרט ולא הגיעו מעשינו למעשי אבותינו שלא שלטה בהם יצה"ר והיו למשכן לו יתברך ע"ז התפלל יהי ה' כו' עמנו כאשר הי' עם אבותינו להטות לבבינו אליו שיהיו לטוב ב' הלבבות וכמש"נ באברהם 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך' וכמו שאמרו ז"ל כי מתנת משכן הכללי אינו מתקיים אלא ע"י משכן הפרטי כאשר ישכן אור התורה בכל חדרי לבבינו בתכלית השלימות כי שניהם כאחד הם יחוד אמיתי וירושלים של מטה מכוונת אל ירושלים של מעלה וכגוונא דמתיחדין לעילא כו' כנודע.

כמו בלבנה שיש בה מילוי וחסרון, כך גם ביחס לתורה וא"י יש עליות ומורדות (שם):

והנה גרמו המעשים והתחיל המילוי לחסור אחר ימי שלמה המלך ע"ה והגורם לזה כי אור התורה לא האיר בנו בשלימות מעת אשר נשתברו הלוחות הראשונות כמו שמבואר במדרש (שמות רבה פרשה ל"ב) ובזהר הקדוש (פרשת לך לך) ע"כ לא עמדנו על מעמד השלימות בתמידות כ"א פעם במילוי פעם בחסרון ח"ו וכמש"נ 'אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם כו"'. ומן אז והלאה נפגם מעט כח החירות אשר יצאנו ממצרים כמש"נ 'חרות על הלוחות' אל תאמר חרות אלא חירות ואחר השבירה הורד עדינו מעלינו.

ע"כ היום הזה מעותד לכל המאורעות בביטול התורה ח"ו והן החמשה דברים שאירעו לאבותינו בי"ז בתמוז נשתברו הלוחות וביטל התמיד כי התמיד הוא בחינת התורה שנאמר בה והגית בו יומם ולילה. והובקעה העיר כי התורה היא לנו לחומה להגין עלינו מכל אויבינו מסביב וכמו שדרשו ז"ל בבבא בתרא פ"ק (ז' ע"ב) על הפסוק אני חומה זו התורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים. ושרף אפוסטמוס התורה והעמיד

צלם בהיכל וכל המודה בה כאלו כופר כו'. ויום תשעה באב בו אירעו חמשה דברים בהעדר מתנת בנין המקדש והגורם לזה היא הבכי' בלילה הוא מפני הדיבה אשר הוציאו מרגלים על ביאת הארץ (לעיל כ"ט ע"א) אשר היא תכלית הטובה להביאנו אל הארץ ולהשרות שכינתו בתוכינו, והעם מאנו בטובה ובכו הרבה בכי על כן היום הזה יום רעה הוא. ובו נחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה ביתר כי עוונה הי' שלא בכו על ירושלים ע"כ אירע גם להם ביום הזה, ונחרשה העיר כמו שנאמר (ירמיהו כ"ו י"ח) ציון שדה תחרש.

ט"ו באב הוא יום השמחה על הנחלת הארץ ובנין המקדש (שם):

על כן לעומתן נתן לנו השם ברחמיו שני ימים טובים המוכנים לטובה לחזק בידינו המתנות הטובות התורה והמקדש. יום הכיפורים ניתנו בו לוחות האחרונות והוא מוכן תמיד לטהר את נפשותינו מכל חלאה וזוהמא אשר באה עלינו ע"י שבירת הלוחות הראשונות. וט"ו באב הוא המוכן לטוב על כניסת ישראל לארץ הקודש לביאת מקדש. והן הדברים האלו דקאמר הש"ס שנעשו בו, יום שהותרו שבטים לבא זה בזה כי המעלה היותר גדולה לקיום ישראל בארץ הקודש הוא בהיות ישראל כולם באחדות אחד כמש"נ (דברי הימים א', י"ז כ"א) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ע"כ נעשה בו טובה והותרו שבטים לבא זה בזה ושבט בנימין הותר לבא בקהל. וזה סגולה גדולה להשראת שכינתו יתברך בתוכינו בהיות י"ב שבטי יה באחדות כמבואר בזוהר הקדוש (פרשת ויצא) על י"ב האבנים אשר שם יעקב אבינו מראשותיו וכאשר נתאחדו כולם אז אמר אין זה כי אם בית אלהים כו'.

ר' יוחנן אומר יום שכלו בו מתי מדבר זה מובן מאליו כי בתשעה באב נגזר שלא יכנסו לארץ ובו נשלמה הגזירה והורשו ליכנס לארץ.

זהו גם הקשר בין שמחת ט"ו באב ויוה"כ לבין עיני השידוכין (שם):

והנה לא נעשה בשום יום המעשה הזה לצאת בנות ישראל לחול בכרמים כי אם בשני ימים טובים אלו שהם ימי עליית התורה והמצווה ונעשה בהם יחוד שלם ע"כ עשו בימים אלו ההנהגה הזאת שהנקבה תסובב גבר

ובאתערותא דלתתא כו' וכן היה הנהגת שאלת הבגדים מתתא לעילא
והדברים עתיקים.

זהו גם הקשר בין המחול (דווקא ולא הריקוד) בט"ו באב לבין המחול לצדיקים
לעתיד לבוא (שם):

והנה כל זה בעולם הזה אשר יש עתים לטובה כו' ופעם השגתינו בכבודו
יתברך מתגדל ופעם מתמעט ח"ו ופעם הוא שוכן אתנו בהתגלות. ופעם
בהסתר פנים ח"ו. אבל לעתיד לבא עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים
וכל אחד מראה באצבעו ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו
זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. יכוין כי כולם ישיגו אותו דעת
שלימה תכלית הידיעה כי ה' הוא האלהים כמה שנאמר ביום ההוא יהיה
ה' אחד ושמו אחד ואמר וזש"נ (ישעיהו כ"ה ט') ביום ההוא הנה אלהינו
זה כו' זה ה' קוינו לו ויהיה ה' בהיכל קדשו עמנו לעולם ועד אמן. כן יהי
רצון במהרה בימינו.

ט. התהליכיות המעגלית המאפיינת את התממשות האינסוף בעולם המעשה

סוד התיקון שבתהליכיות המעגלית קשור לאושיות עולם האמונה והמחשבה.
בהמשך להבחנה שהוזכרה לעיל בין התהליך הטורי לתהליך המעגלי, יש להוסיף
מספר רבדים.

התהליך המעגלי מאפיין את המהלכים הבאים מעולם האינסוף השלם לעולם
המעשה, ואילו התהליך הטורי מאפיין את המהלכים המתנהלים בתוך עולם
המעשה המוגבל והחומרי. במהלכים הבאים מהאינסוף והשלם, עוד לפני הופעת
הדבר במציאות החומרית הוא כבר קדם בתצורה רוחנית, בהופעה עליונה שמעל
לעולמנו. הופעתו במציאות החומרית היא גילוי שלו והתממשות בעולמנו, בסוד
'סוף מעשה במחשבה תחילה', ועל כן בהשלמת התהליך החומרי הוא בעצם חוזר
למה שהיה כבר בשורשו וסוגר את המעגל. לעומת זאת, התהליך הטורי מאפיין את
העולם המוגבל החומרי, בו לפני ההיווצרות כל שלב שבו הוא עדיין איננו בנמצא.
גם בהגדרה הפילוסופית של השלמת התהליך מה'בכח' אל ה'בפועל', אין זו אלא
אמירה תיאורטית, ואינה מבטאת כל מציאות ממשית.

התהליך הטורי הוא כולו בחירי, על כן ישנה בו התניה ברורה שאלמלא הבחירה האנושית הוא לא היה קיים. התהליך המעגלי מתחיל ממקום גבוה יותר, ממציאות רוחנית א-לוקית שקדמה והיתה עוד לפני הבחירה האנושית. הבחירה האנושית משלימה אותה בכך שהיא מוציאה אותה מן הכח אל הפועל בעולם הגשמי. אין זה דבר של מה בכך, משום שהפעולה האנושית המשלימה את המציאות הרוחנית מוסיפה לה נופך מיוחד וחשוב. הנופך שבשלו ברא הקב"ה את השמים והארץ. הפער הזה יוצר את מציאות החטא, את החטאת המטרה שקדמה למציאות מלכתחילה.

לכאורה התהליכות הטורית מבטאת את עוצמת האחריות הבלעדית הגלומה בכח הרצון והבחירה של האדם יותר מאשר התהליכות המעגלית. אולם היא באותה מידה מגבילה את משמעותו מפני שגובהו וערכו מוגבלים לגובה של ערך מעשי האדם בעולם החומרי, בעוד שבתהליכות המעגלית ישנה השראה של עולם הקדושה והערך שמעל לעולמו, שמתחבר למעשה האדם ומקנה לו את משמעותו הנעלה.

זהו גם סוד מורכבותה של התהליכות המעגלית. בעוד שבתהליכות הטורית הכל מתחיל מהיוזמה האנושית, מהבחירה וההחלטה, התהליכות המעגלית מתחילה מהצו הא-לוקי, מרצונו ולא מרצונו, ועל כן כאן נדרשת 'קבלה' של האדם. 'קבלה' זו מתבטאת במספר מובנים: ראשית, עצם הקבלה שיש משהו שלמעלה ממנו, שקודם לו, ולא הכל מתחיל ממנו. שנית, קבלה שהדברים הללו שקודמים לאדם מטילים עליו אחריות ויוצרים מחויבות אובייקטיבית, למרות שהוא לא החליט על כך. הקבלה והבחירה הם שני קטבים שיוצרים סוג של מתח ניגודי שעליו צריך האדם לגשר. בעוד הבחירה יוצרת באדם תחושה של חשיבות עצמית של 'בשבילי נברא העולם', הקבלה מחייבת את האדם להיות מקבל ועניו, ובמידה מסויימת לבטל את עצמו ולהכיר את מך ערכו כלפי מה שלמעלה ממנו. הענווה נובעת גם מתובנה עמוקה יותר, שגם היכולות להחליט, לתכנן וליצור אין מקורן באדם ובכוחו אלא הוא מקבל אותם, כמשהו שקדם לעצם קיומו, והוא רק מוציא אותם מן הכח אל הפועל.

מאידך, התהליכות המעגלית נותנת מענה לסוגיית ההנעה (המוטיבציה) האנושית. כאשר מדובר על תהליך טורי, נוצרת השאלה 'לשם מה?'. שאלה זו הולכת ומתעצמת ככל שנדרש מאמץ אנושי כדי לקדם את התהליך, ובמיוחד כאשר מדובר בתהליך תובעני הכרוך בויתורים גדולים ובסיכונים אישיים. תהליך שנובע מהחלטת האדם

מעלה את השאלה מה הטעם בהובלת תהליך שמסכן את עצם קיומו האישי, מהו האינטרס והתועלת האישית שתצמח לו מכך? על כן התהליך הטורי מחייב יצירה של מנגנוני הנעה, שייצרו לאדם ענין ותועלת בקידום התהליך. לרוב, מדובר בתועלת חיצונית, בתגמול שאינו קשור לעצם החשיבות שיש בהשגת התוצאות של התהליך מצד עצמו. ככל שמדובר בתהליך תובעני יותר כך כדי לקדמו נדרש תגמול גבוה יותר⁵². לעומת זאת, כשמדובר על תהליך מעגלי, ההנעה לקידומו קשורה לעצם האידיאל הא-לוקי העליון והטהור הגלום בדבר, בעצם הוצאתו מהכח אל הפועל. זהו סוד עוצמתו, ומכאן הוא מייצר תעצומות נפש לאדם המקדם אותו. על כן אין הוא צריך להנעה ע"י מניעים חיצוניים. אדרבה, ככל שמעורבים בקידומו מניעים חיצוניים שאינם 'לשמה', הוא מאבד את העוצמה והקדושה שבו. לעיתים בשל כך הוא אף מאבד את קיומו.

ההבחנה הדיכוטומית שערכנו לעיל נועדה כדי להבליט את הייחודיות שיש במעגליות לעומת הטוריות. המציאות, לעומת זאת, היא מציאות משולבת. אמנם יש בה דומיננטיות מעגלית, אולם משולבים בה מרכיבים טוריים. על כן אנו מבחינים בה בכמה מרכיבים עיקריים: המרכיב הראשון הוא אכן היוזמה האנושית, היא אשר מתחילה את התהליך, על פניה היא נראית כתהליך טורי. זאת ה'איתערו'תא' דלתתא'. אולם עצם יוזמה זו היא הוצאה מן הכח אל הפועל של ה'ראשית' - המציאות האלקית שקדמה ליוזמה האנושית. יוזמה זו גם מבוססת על כלים שניתנו לאדם על ידי הקב"ה עוד בטרם קיומו. העשייה האנושית מגיעה למיצוי והשלמה ע"י גמר התהליך האנושי, אולם בכך לא מסתיים התהליך, משום שבהשלמת התהליך האנושי מתווסף שלב נוסף של השלמה א-לוקית 'לא-ל גומר עלי'; תוספת של אותם ממדים א-לוקיים נלווים לאותו תהליך המשלימים אותו לכדי גמר⁵³.

י. מעגלי המחול של ט"ו באב

סוד התיקון שבתהליכות המעגלית קשור לסוד המחול המעגלי של ט"ו באב

52 לא בהכרח מדובר בתגמול חומרי מובהק. לעיתים מדובר גם על תגמול פסיכולוגי/חברתי של כבוד והערכה, צל"ש, וכו'. אולם עדיין כל אלה אינם הערך של הדבר כשלעצמו.

53 התובנה המשולבת הזו מביאה את הלל הזקן, מהגדולים מענווי כל הדורות, לומר אמירה מורכבת: "אם אין אני לי מי לי" דהיינו הכל תלוי בי, ומאידיך "וכשאני לעצמי מה אני", אמירה זו משלבת את שני הממדים כאחד.

ששורשו במעגל החודש של מילוי הלבנה מפגימתה. בהקשר לכך ראינו שיש כמה מעגלי מחול המוזכרים ביחס לט"ו באב⁵⁴.

המעגל הראשון של המחול בט"ו באב קשור לירושת הארץ, ותיקון חטא המאסה בארץ חמדה קשור לתיקון הקשר בין עם ישראל לארצו. קשר זה אינו קשר רגיל שנוצר בצורה טורית, כמו בין עם רגיל לארצו, אלא בצורה מעגלית. הוא קשר חחני שנוצר עוד בטרם הגענו לארץ ישראל, וכך ביאר הרב קוק⁵⁵. הקשר התערער עם חטא המרגלים בט' באב, והתחזק בתיקונו בט"ו באב.

מעגל נוסף הוא מחול הזיווגים של ט"ו באב, בסוד 'נקבה תסובב גבר'. אין מדובר כאן בזיווגים הבאים מבחירת הלב ותו לא. הם סוג של מחול וסגירת מעגל מהבת קול שבטרם יצירת הוולד⁵⁶. בנסירה מהמציאות הקדומה של גב אל גב, ישנה היפרדות כמו בבריאת אדם וחווה:

דאמר רבי ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקדוש ברוך הוא באדם
הראשון שנאמר אחר וקדם צרתני. (תלמוד בבלי ברכות, סא א)

וברש"י (שם):

דו פרצופין - שני פרצופין בראו תחלה, אחד מלפניו ואחד מאחוריו,

54 כאמור המחול, להבדיל מן הריקוד, מתחיל מנקודה מסוימת וחוזר לאותה נקודה. בהקשר זה ראה פירושו המיוחד של בעל הכתב והקבלה מדוע החלה נקראת בשמה (ויקרא פרק ח פסוק כו): "חלת מצה. ת"א ויב"ע גריצתא פטירתא, וכו'. גריצתא הוא עגול בלשון יוני כמ"ש בעל מוסף הערוך. א"כ שם חלה הונח ע"ש הצורה העגולית הנעשה בעיסה בגמר הלישה, ויהיה חלה מענין מחול ומחולות ע"ש התנועה הסובבית הנעשות בעת הריקוד, וכן סער מתחולל, הרוח החזק ההולך סביב סביב בעגול, ומזה הלשון חוזר חלילה הרגיל ברבותינו. וגם שאר שמות הלחמים נקראים ע"ש צורתם, מן לחם הנקרא עוגה הוא על צורה העגולית שבה, כבמתני' (תענית פ"ג מ"ה) "עג עגה", והיא רשימה עגולית כמו עוגה. וכן "ככר לחם אחת" (תצוה כ"ט כ"ג) תרגם יב"ע עגול דלחם. ומה שנקרא בפי רבותינו גלגל בחמים, עיסה מגולגלת הוא הנקרא בלשון מקרא חלה, גלגול הוא שם לדבר עגול וכדורי, כמו והמם גלגל עגלתו, והוא אופן העגלה (ראד) שהעיסה בגמר לישתה עושים אותה עגול, ככה נקרא בלשון מקרא חלה, כלומר עיסה עגולית וכדורית הנעשה בגמר הלישה".

55 עולת ראייה ח"א עמוד רג.

56 'אמר רב יהודה אמר רב ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני בית פלוני לפלוני'. (תלמוד בבלי סוטה, ב א)

וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה.

יצירה זו מחוללת את המסע המעגלי, הבחירי, שבמהלכו האיש "מחזר אחר אבדתו". מהלך זה מתקדם עד למציאתה, ואז 'סיהרא באשלמותא'⁵⁷ שזהו הזיווג בפועל⁵⁸. לאחר הזיווג ניתן כבר לבחון האם התהליך הצליח, האם "מצא או מוצא"⁵⁹. התהליך המעגלי המחזורי אינו מסתיים גם לאחר הזיווג, והוא מתחדש מדי חודש⁶⁰:
מעגל נוסף בשמחת ט"ו באב, קשור גם הוא למחול על בנין בית המקדש:

ומה זו שייכות למה שבנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים שנשנית במשנה קודם לזה וכו'. ויום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו... ולכן קבעו מחולות בט"ו באב שאז יהיה הבנין לעתיד כמו שנאמר בפסיקתא. וזה הפירוש מה שאמר במשנה זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו, דהיינו בנין העתיד שאז יתוקן הכל⁶¹.
(פרי צדיק לט"ו באב, א)

כפי שהזכרנו בדברי הזוהר, בית המקדש נבנה ע"י שלמה כש'סיהרא באשלמותא', והוא בא בדור הט"ו לאברהם, ונחרב בדור הט"ו בימי צדקיהו כשנפגמה הלבנה. גם במעגל זה יש שורש קדום שיוצא אל הפועל בעולמנו בצורה מעגלית שכן הוא משבעת הדברים שנבראו לפני בריאת העולם⁶². כאמור, בתהליך המעגלי של

57 זו גם הסיבה שבתולה נשאת ביום הרביעי שבו נבראה הלבנה (משנת חסידים, מסכת חתונה ומילה, פרק א; אמרי אמת, פרשת שלח, ד"ה 'איתא במשנה בתולה נשאת').

58 בן איש חי, בניהו בן יהוידע, יבמות סג א. ועיין שם שכתב: "אך יש אדם שהוא בא לעולם הזה ואינו לוקח בת זוגו, אלא חוטף אשה משל אחרים, ויש בזה סיבות המסבבות דבר זה כנזכר בדברי קדשו, וידוע כי האדם יכיר אם לקח בת זוגו או לאו, שאם רואה אהבתו נמשכת אחרי אשתו יותר ממה שהיא נמשכת אליו, ידע שאין זו בת זוגו, יען כי בת זוגו צריך שתהיה היא נמשכת אליו יותר. ובזה יובן השאלה, מצא, פירוש אם יש לך איזה סימן שידעת בו שהיא בת זוגך, שכבר מצא אותה קודם זה בעולם הנשמות, או אם רק עתה הוא מוצא אותה, שאין זו בת זוגו, ורק לעת עתה חטף אותה משל אחרים, כי יש כמה סימנים עוד חוץ מן האמור, כדי להכיר דבר זה".

59 תלמוד בבלי ברכות, ח א.

60 'תניא היה ר"מ אומר מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה וקץ בה אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה' (תלמוד בבלי נדה, לא ב).

61 וכן לעיל בדברי 'קרן אורה' על תענית: 'וט"ו באב הוא המוכן לטוב על כניסת ישראל לארץ הקודש לביאת מקדש'.

62 'תניא שבעה דברים נבראו קודם שנברא העולם אלו הן: תורה, ותשובה, גן עדן, וגיהנם,

יא. מעגל המעגלים המחול לצדיקים לעתיד לבוא

מעגל נוסף המוזכר בגמרא בסמיכות הוא המחול לצדיקים לעתיד לבוא⁶³. הבן איש חי מבאר שמחול זה מבטא את היחס והקשר בין הקב"ה לבין הצדיקים, כדוגמת אשה ובעלה:

עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים. ועוד נראה לי בס"ד, דהצדיקים יש להם עם הקב"ה דין אשה ובעלה, וידוע מה שאמר הכתוב: "נקבה תסובב גבר", ולכך האשה נקראת חומה, ולכך יעשה דוגמה זו לצדיקים, לעשות להם מחול, לרמוז שהם דוגמת הנקבה אשר תסובב גבר, ולכך מראה להם לפי מראה הדמיון כאלו אור השכינה שהוא עומד באמצע, ובזה יתקיים הכתוב כי ברא ה' חדשה בארץ, נקבה תסובב גבר⁶⁴."

(בניהו בן יהוידע, תענית לא א)

מעבר לכך ניתן לומר שהמחול לצדיקים לעתיד לבוא הוא ה-מחול בה"א הידיעה, כלומר הוא המעגל הגדול והכולל את כל המעגלים שהיו מיני אז, מעגל המעגלים, זהו מעגל התיקון העולמי⁶⁵. בתום תהליך התיקון העולמי ה'אחרית', ייסגר המעגל הגדול שהתחיל ב'ראשית': בבריאת העולם.

בשלב זה תושלם התכלית הא-לוקית שיועדה לעולם מלכתחילה. "אז ימלא שחוק פיננו"⁶⁶ ותהיה השמחה הגדולה מכל השמחות. במחול שמח זה יטלו חלק צדיקי כל

כסא הכבוד, ובית המקדש, ושמו של משיח... בית המקדש דכתיב: כסא כבוד מרום מראשון... (תלמוד בבלי נדרים, לט ב).

63 מוזכר בנוסף: עבודת הקודש ח"ב פרק מג; ויקרא רבה פרשה יא.

64 וראה גם במהר"ל בבאר הגולה - הבאר הרביעי שבאר באריכות את דברי חז"ל אלה. וראה גם בדברי ר' צדוק בספר מחשבות חרוץ - אות יט: 'וזה יהיה המחול דלצדיקים לעתיד לבוא כי מחול הוא בעיגול והעיגול הוא שכולם שוים לא זה ראשון וזה אחרון, וזהו הסעודה דלעתיד בין המשומר בענביו, היינו שעדיין לא היה שתיה ומשתה כזו בעולם הזה.'

65 'אמנם כבר פירשתי לך ענין ראש וסוף ואמצע, כי הראש והסוף שניהם שלימים בדרך אחד, רק שהראש - שלימותו עלה מתחלה, והסוף מתגלה אחר שנעשה המעשה בפועל להחזיר הרע לטוב. אך ענין החזרת הרע לטוב הוא הנעשה באמצע. והיינו כי בראש ובסוף הכל טוב, זה בסוד "מגיד מראשית אחרית", וזה מצד שכבר נעשה כך - שהרע חזר טוב; אך האמצע הוא עצמו החוזר הרע לטוב.' (פירוש מאמר ארימת ידי בצלותין לרמח"ל).

66 'אז ימלא שחוק פיננו. אמר רבי יוחנן אר"ש בן יוחאי, אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם

הדורות ש"פעלו עם א-ל", שהיו שותפים בקידום העולם לתכליתו.

הזה, שנאמר, אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה. אימתי, בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה. אמרו עליו על רבי שמעון בן לקיש, שכל ימיו לא מלא שחוק פיו בתר דשמעיה מרבי יוחנן. וכו'. יש אז להבא, שנאמר, אז ימלא שחוק פינו'. (מדרש תהילים, קכ"ו)